

A pályázati munka 2004-es elkezdését két körülmény nehezítette: 1. a megpályázott összeg felére csökkentése miatt teljesen át kellett alakítani a kutatási tervet; 2. a 2004-re rendelkezésre álló pénz az év vége előtt csak egy hónappal állt rendelkezésre. A fenti nehézségek ellenére sikerült teljesíteni az éves tervet. Az elképzelés középpontjában a kutatás technikai feltételeinek megteremtése, működtetésének biztosítása állt, ezért számítógépet vásároltunk, valamint bevezettük a korlátlan internethasználatot, amelyet ugyancsak a pályázat tett lehetővé. Elkészült az Archívum honlapjának terve. A technikai lehetőségek bővítése érdekében szkennert is vásároltunk.

Megkezdődött Lukács György levelezésének számítógépes katalogizálása, ehhez mindenekelőtt egy levéltári szoftvert vásároltunk. Horváth Julianna főlevéltárost bíztuk meg a levelezés katalogizálásával, a korábbi munkálatok nyomán született archívumi adatcsoportok konvertálásával, számítógépre vitelével. A levéltáros feladata volt számba venni és rögzíteni a levelek adatait, folyamatosan egyeztetni az eredeti archívumi levéltári iratanyaggal.

Tekintettel arra, hogy eleve a kért összeg felét kaptuk meg, majd az állami költségvetési elvonás miatt 2005-ben még ezt is 10%-kal csökkentették, a levelezés tervezett digitális katalogizálását (Horváth Julianna munkáját) az OTKA-támogatásból csak 2004 novemberétől 2005 augusztusáig, tehát 10 hónapon át lehetett támogatni. Ennek ellenére elkészült az Archívum honlapja (www.lua.hu), és a Lukács György által írott levelek földolgozása is befejeződött; azonban az eredetileg tervezett ütemezés szerint is kb. 18 hónapnyi munka maradt még hátra, amelynek elvégzéséhez más támogatási forrásokat kerestünk. E támogatással 2007 elején fejeződik be a teljes digitális katalógus elkészítése.

A levéltári kutatás a továbbiakban, illetve az adatbázis-készítéssel párhuzamosan két irányba ágazott el: Lukács magyar, illetve német nyelvű levelezésének feltárására, annotálására.

A **magyar nyelvű levelezés** kutatásának vonatkozásában a pályázat abban nyújtott lehetőséget, hogy jelentősen bővítsük a Lukács-dokumentumok, -iratok lelőhelyeinek levéltári feltárását és regisztrálását. Ez teremti meg a feltételét annak, hogy a jövőben e dokumentumok (nagyobbrészt levelek és kisebbrészt párt- és állami anyagok) a mindenkori kutatás számára elérhetővé váljanak, majd publikálásra kerüljenek. A mostani lehetőséget és az internetes felhasználás adottságait kihasználva megkezdődött egy olyan dokumentáció összeállítása, amely lehetővé teszi a széles körű, gyors és hatékony tájékozódást Lukács György 1945 utáni tevékenységéről.

Dr. Kalmár Melinda 2005. április 1-jétől való alkalmazásával megindult a levelezési anyagok a Lukács Archívumon kívüli más levéltárakból, archívumokból való fölgyűjtése, a

kiadási és szerkesztési koncepció kidolgozása, az előválogatás, továbbá az életrajzi, kapcsolati segédletek (kb. 50 oldal) elkészítése. Rendelkezésre áll a válogatásban kiadni tervezett magyar nyelvű levelek jelentős részének abc- és időrendi jegyzéke s másolata. 2006-ban elkészült a magyar anyag hátralévő részének átnézése és annotálása.

A jelenlegi feltételek ugyanakkor a Lukácsra vonatkozó iratok összegyűjtésének csak a megkezdését tették lehetővé. Ez a munka négy levéltárban folytatott kutatást tett szükségessé: *Magyar Országos Levéltár*: a Lukács Györgyre vonatkozó állami és pártiratok nem nagy számúak, de jelentőségük és történeti értékük annál nagyobb. Az a kiadvány, mely terveink szerint Lukács 1945 utáni pályáját mutatja be, aligha nélkülözheti ezeket, illetve ezek ismeretét (az ilyen típusú dokumentumok fontosságát jelzik az Archívum által korábban kiadott, a Lukács-vitát (1949–50) bemutató kötetek). Az *MTA Archívuma és Kézirattára*: meglepően kevés forrás található itt az akadémikus Lukács Györgyről, amire egyelőre nincs magyarázat. *1956-os Intézet*: ugyancsak nem rendelkezik többel annál, amit korábról ismerünk. Az 1956-os források román nyelvűek, és ma már csaknem teljes terjedelemben, magyar nyelven is megjelentek. A *Magyar Országos Levéltár Különgyűjteménye*: ebben a gyűjteményben szintén Lukács György romániai internálásával kapcsolatos iratok találhatók.

A levéltárakban végzett kutatómunka adatait Kalmár Melinda kutatási beszámolójának mellékletei tartalmazzák.

A levéltári kutatás alapján a magyar nyelvű levelezéssel kapcsolatosan egyértelműen megfogalmazott javaslat: hasznos lenne az 1945 utáni archívumi anyagot széles körűen hozzáférhetővé tenni. Ez lehetséges hagyományosan, kötetben vagy interneten, akár párhuzamosan is, más-más szempontok alapján. Egy válogatottlevelezés-kötet kiadásához Lukácstól ugyanakkor jelenleg komoly szakmai aggályokat is meg kell fontolni. 1. A külföldi levéltárak iratai (német, orosz) még nincsenek kimerítően feltárva, szerzői, illetve személyiségjogi problémák is lehetnek. 2. A hazai anyag egy része már különböző kötetekben megjelent. 3. Lukács leveleinek gyűjteményében a talán legérdekesebb, legszínesebb anyagok többnyire nem az esztétikai, s nem is a politikai tárgyúak, hanem az „emberi” vonatkozásúak, illetve a korszakra általában jellemző iratok.

Jelenleg két lehetőség mutatkozik: a) A meglévő anyag kiadása *minimális válogatással*. Ez az „ez van most” típusú kiadás. b) A meglévő anyagból *erős válogatással* olyan szerkesztési elvek alkalmazása, amelyek *igazodnak* a levelezés fő témáihoz és jellemzőihez. Ez utóbbi esetben a következő *szempontokat* érdemes figyelembe venni:

I. A törzsanyag, azaz a levelezés esetében: 1. a szakmai életút követése (munkák, tervek, dilemmák, preferenciák, reflexiók); 2. a politikai életút, attitűd; 3. a külföldi

kapcsolatok; 4. az idegen nyelvű kiadások; 5. a hazai szakmai, politikai és magán jellegű kapcsolatok; 6. a személyiség jellemzői (pártfogói levelek, stílus, attitűd, preferenciák); 7. az egyes történelmi korszakok jellemzői (igazolások, álláslehetőségek, szociális körülmények/ellátások, tudományos pályák, stb.)

II. A tervezett levelezéskötet mellékletére vonatkozó minimális vagy maximális elképzelés: 1. a kapcsolódó politikai dokumentumok közlése; 2. a különböző korszakokban Lukáccsal kapcsolatos politikai intenciók feltárása; 3. a korszakjellemezők dokumentált bemutatása.

Tervbe vehető különböző kutatási segédletek előállítására is.

I. A kutató számára fontos a gyors, idő- és pénztakarékos gyűjtőmunka. Az internetes felhasználás terjedése ezt lehetővé teszi, ehhez érdemes igazodni. Előkészítéseként megkezdtük egy olyan elektronikus adatbázis összeállítását, amely egyfelől betűrendben, másfelől kronologikusan és főként *annotált* formában tartalmazza Lukács Györgynek az Archívumban fellelhető 1945 utáni magyar nyelvű levelezését. (Mindkettőt folyamatosan lehet finomítani, az esetleges hibákat pedig mindenképpen javítani kell.) A magyar nyelvű levelezésben a Lukácstól származó leveleket végig, a hozzá írt leveleket az M betűig annotáltuk. A feldolgozást folyamatosan bővítendő állapotában is érdemes internetre tenni, ezáltal a kutató bárhonnét tájékozódhat arról, hogy Lukács a különböző időszakokban kikkel, milyen témában levelezett. A jelenleg jegyzetként feltüntetett témamegjelölések könnyen fordíthatók idegen nyelvre, ezért nem lehetetlen, hogy hosszabb távon angol/német nyelven is megjelenjenek a hálón, jelentősen megkönnyítve a külföldi kutatók dolgát. Egy ilyen gyűjtemény rövid távon áthidaló megoldás lehet a Lukács-levelezés közzétételével kapcsolatos dilemmákban.

II. További lehetőség egy 1945 utáni életrajzi, politikai, tudományos kronológia, amelynek folytatása, illetve az előzményekkel való kiegészítése, később internetes hozzáférhetővé tétele a kutatás számára szintén hasznos lehetne. Mostani állapotában ez közzétételre még nem alkalmas, bővíteni, kiegészíteni kell.

A pályázati időkereten túlra is átnyúlik az erősen filozófiai és politikai töltésű **német nyelvű levelek** (kb. 10 000 db) hasonló típusú földolgozása, annotálása és segédletezése, továbbá néhány hazai gyűjtemény és a külföldi (főleg a német és a moszkvai) archívumok anyagának átnézése. Ezt a munkát 2006-ban kezdte meg Ábrahám Zoltán, kapcsolódva a magyar levelezéskorpusz majdnem teljes földolgozásához, de egyúttal új szempontokat is fölvetve. A kutatás közvetlen célja Lukács György 1945 és 1971 közti német nyelvű

levelezésének a feltárása, a levelekből készítendő válogatás lehetséges kiadásának a szempontját szem előtt tartva. Hogy mennyire indokolt és időszerű volna egy ilyen válogatás, azt aligha szükséges indokolni: az ifjúkori levelezésből készült kötet /Fekete Éva–Karádi Éva (szerk.): *Lukács György levelezése (1902–1917)*, Magvető, Budapest 1981/ már negyedszázada olvasható, a filozófus életének középső szakaszából származó levelek jórészt elvesztek, viszont az életút kései szakaszának a levéltermése még dokumentálható. Ez jelenlegi ismereteink szerint – a német leveleket tekintve – kb. 3000 levelet jelent.

A levelezés feldolgozásának az az első szakasza egyébként, amely 2007 februárjára lezárult – a Lukács György Alapítvány támogatásával Horváth Julianna befejezte a jelen pályázat keretében megkezdett digitális katalógust – nélkülözhetetlen segítséget nyújtott a Lukács Archívumban őrzött levelezés feltérképezésében. (Természetesen más intézmények is őriznek leveleket, de kutatásunkban elsősorban mégis erre a gyűjteményre támaszkodtunk. Az archívumi anyagban például egyetlen levél sem tanúskodik arról, hogy lett volna kapcsolat ebben az időszakban Lukács és Thomas Mann között, ami teljesen valószínűtlennek látszik.) Az újabb történelmi és kiadói fejlemények óta – hogy tudniillik megnyíltak az NDK és (legalábbis részlegesen) a volt Szovjetunió levéltárai, valamint hogy megsokszorozódott a témába vágó publikációk száma – széles távlatok nyílnak a további kutatómunka előtt.

Az 1945 és 1971 közötti német nyelvű levelezés több darabja korábban már megjelent nyomtatásban. Ilyen például az Ernst Blochhal vagy a Werner Hoffmann-nal folytatott levelezés /Mesterházi Miklós–Mezei György (szerk.): *Ernst Bloch und Georg Lukács. Zum 100. Geburtstag*, Lukács Archívum, Budapest 1984; Bayer József (szerk.): *Ist der Sozialismus zu retten? Briefwechsel zwischen Georg Lukács und Werner Hoffmann*, Georg Lukács Archiv–T-Twins, Budapest 1991. – talán ez utóbbi levélváltás a legfontosabb az egész periódusban/, de a nem magyar kiadások között is találhatunk fontos közléseket (Cesare Cases: *Su Lukács. Vicende di un'interpretazione*, Einaudi, Torino 1985, 150–195. o.), illetve folyóiratokban is jelentek meg értékes levélváltások.

A Lukács-leveleket több szempontból is osztályozhatjuk. Tisztán formálisan aszerint, hogy a levelek száma alapján Lukács kikkel állt legszorosabb kapcsolatban akár az egész korszakban, akár annak bizonyos csomópontjaiban, vagyis 1956 és 1968 körül (ez úgyszólván a prosopographiai szempont). A földrajzi tényező is fontos szempont: feltűnő például, hogy szovjet levelezőpartner nemigen akad (igaz, az az egy, aki – legalábbis a Lukács Archívum anyaga alapján – van, Mihail Lifsic, talán a legfontosabb levelezőtárs), viszont olaszországi és jugoszláviai levelezőtársak végig szép számmal vannak, sőt Dél-Amerika sem elhanyagolható ebből a szempontból. Külön-külön elemzést érdemlő terep Németország nyugati és keleti fele

is, mert az egyikben Lukács rendszerkritikusként, a Budapesti Iskola alapítójaként, a másikban pedig a szocialista kultúra frontjának harcosaként – reguláris alakulat tagjaként, s nem partizánként – jelenik meg.

Tartalmi szempontból a legfontosabb csoportot nyilvánvalóan a filozófiai, illetve a tágabb értelemben véve tudományos tárgyú levelezés alkotja. Ennek legfontosabb része a Werner Hoffmann-nal folytatott levelezés, amelyben filozófiai távlatokba helyeződik a szocializmus ügyének számukra égető politikai kérdése (vagyis egyaránt érinti *A társadalmi lét ontológiája* és *A demokratizálódás jelene és jövője* témakörét). Ugyanígy fontos a Cesare Casasszettel folytatott levelezés, amelyben a partnerek a művészetelmélet nézőpontjából, a neopozitivizmussal és a strukturalizmus különböző irányzataival harcolva veszik szemügyre a marxizmus megújítását. De folytatódik a levelezés Ernst Blochhal (bár nem olyan hőfokon, mint fiatal korukban), a már említett baráttal, Lifsiccel, illetve a tágabb értelemben vett szellemi élet fontos alakjaival (például Ernest Ansermet-vel, Jan Kott-tal).

A második tematikai csoportot a könyvkiadókkal folytatott levelezés alkotja. Ez a csoport elsősorban kortörténetileg fontos. Az idetartozó levelek ugyanis, azon kívül, hogy fényt vetnek egy-egy mű keletkezési folyamatára és körülményeire, a kiadókkal folytatott, gyakran önmagukban sem érdektelen vitákra, egy-egy ország egy-egy időszakát is élesen megvilágítják. Ebből a szempontból kulcsszereplő Walter Janka, Wolfgang Harich és az Aufbau-Verlag: a levelezésből kitűnik, milyen önkép munkál Lukácsban magáról mint frontharcosról, hogyan aknázza ki ezt a pozícióját arra, hogy könyvtára Jalta után is zavartalanul gyarapodhassék (könyvfogyasztásában mintegy biztosítva magának a „nagypolgári életmódot”; ennek jótékony hatása valószínűleg a tanítványoknál is jelentkezett). Nagyon tanulságos ebből a szempontból, hogy a könyvrendeléseknél újra és újra felbukkannak Carl Schmitt művei, vagy hogy az ötvenes évek elején felfigyel Beckettre; de nem hiányoznak a listáról a habitusától olyan rendkívül távol álló szerzők sem, mint Hermann Hesse. Tovább gazdagodik a kép, ha figyelmet fordítunk a levelezőpartnerek sorsára: a két imént említett kiadói ember 1956 után megjárta az NDK börtöneit. Kultúrtörténetileg, a társadalomkép szempontjából döntő fontosságú a levelezésnek ez a része.

A harmadik csoportot a politikai tárgyú levelezés alkotja: az idetartozó levelek képet adnak Lukács politikai állásfoglalásairól, nemzetközi akciókban (például az Angela Davies melletti szolidaritási akcióban) való részvételéről, vezető beosztásban dolgozó pártfunkcionáriusokhoz fűződő viszonyáról (ilyen pártfunkcionárius például Klaus Gysi, Gregor apja) és általában a baloldali politikában elfoglalt pozíciójáról. Történelmileg-filozófiaiilag páratlan értékű irategyüttest alkot tehát Lukács György levelezése, minden

szakmai korlát, szerkesztési vita ellenére nagyon fontos és sürgető feladat lenne digitális feldolgozása és nyomtatott formában való megjelentetése is.